

# Кызыл хоорайнын ээзи кым болурул?

## БОДАЛДАР, САНАЛДАР 19 ЫЛГАЛ

	КАШИН	УШКАЛОВ
Назы хары	34	46
Тывада чурттап турары	6 чыл	24 чыл
эртемш	элээп каш дээди өоредилге черлерин ара катган, мөңгө студент	дээди эртемниг өмчи,
партияда хамаарылганы	КПДП кежигуну.	1984 чылдан СЭКП кежигуну турган (партиядан үндүртүп-кырып көрбөн).
амыдыралчы дуржулгазы	хөй чаргы-чаалым, үндүрүг албан черлери-биле үзүд-бес шиктел-торгаалдарлыг	10 муң ажыг хирургия операцияларын чорудуп келген, кестирип өмнөткөнөриши буянын өмчизи
политтиктиг дуржулгазы	каш даштыр ойнаткан соңгудалардыг, беш мегелиг, алды аргалыг	Улуг Хурал депутаты
автохөлгөз	Иариновскийн белеке сунганы хуудстарыг микроавтобус, үдүттерин алган таңымал хайгааралдыг	болуңуң башкарып мунары УА3463, таңымал-хайгааралы-даа чок.
эрге-хүлөөгөзи	депутаттыг дузалакчызы	хирургия салбырының эрге-өлкөнөшөндө бээр 25 чыл болган
өг-бүлөһүнүң байдалы	баштайгы өг-бүлөһүндө чарыктын, ийги өг-бүлөһүң эрге-чагырганы чаалап, холга алдыры	кижилерге дуза кадары
сорулгазы	шүптүзү, куруг азааш-кынардап онтуг мегелерге чедир.	чүгдө арыг шып
ажыглад турар арга-хевирлери	баштайгы 15 шак дургузунда тамчытанаксаар туугай хуудустар	хөмчөзлө ой-чижек чок ажыл хуңу тодаргай ажыл-херектер
ажылдаар шак-үези	Жариновскийден	соңгучулардан
программазы	көскү кылыпкан чүүдү чок	«Человек года-94»
кымдан, чүдөн дорт хамаарылгалыг ат-алдары	Жариновскийден	Улустарның Наймралы» орден
шанвалдары	чок	специалистер-профессионалдар
командазы	КПДП-ниң партияныг функционерлери	долгандыр хурулелдиги өмчөни, балык-байланың чарасынары.
хөндүкшүлө	бут бөмбүүңүң сап-чугагайы	Кижилер дээш ажылдаары.
амыдыралшың туялу	«эрге-чагыргаме карак-кулак чокка халымпыг чүткүл»	

### ШИЛИРИ — СИЛЕРНИҢ ЭРГЕҢЕРИ

# КАШИН ДЕП КЫМЫЛ? БИЛИП ЭГЕЛЭЭН БИС

Соңгудаларга чедир санып хонутар арыг. Хоорайыстың мариче кордаан кордакчыларын кайзы-ла анаа саалдар ирги дээр дагалалат бодалдар чүгдө чангыс мени эвес, а өскелери база дүвүрелип турар. Чүгө дагалалатчылыг? Рейтингиде Сат биле Кашинин саннары өске кордакчыларга бодаларга, хөй болуп, ол ийини аразыга чидиг демиселдин болуру билдинип турар. Бичан көргө Кашин сан талазы-биле Сатты ойнап антар болза, чүгдө хоорайыстың эвес, а бүдүн Тыва-выстың салым-чолу кангыг кижиниң холунга баары бисти дүвүрелип турар. Бичан-гаш оонарын, боданмас болзувусу, эки эвес чүдүлдү үнери ырак эвес.

Эя Сатты катан соңгудаларга чедир ажырас. Ийе, оң ажылында мактангыг чүүдөр-биле калы чедер-челес шүгүмчүлдер конгур өттиңи, өөренир деп чүвени утуп болбас. Ол өркен чептерден болган шүгүмчүлдерден болуңа хөй өөренилген ап, үдүлдерин үлдүрер дээринге бүзүрээр аялар. Ол ажылдап келген үелеринде хөй арга-дуржулга алган, чоп-биле ажылдаарыга болган экономиктиг, сая-хөө билин чечир, талантлыг удурткуч дээринге бүзүрелден көргүзөлинер.

Өг-бүлө — бичи күрүңгөжиги-тир. Анаа хөрөжөк кижиниң ролу канчаар-даа аажок улуг. Ажы-төд кижизилдиге, ашка-төгерик, ашы-чем, илдиг-хөп дээш, оон-да өске айтырлар оң өктөң чүдүрүрүн билдир бис. Оон-биле калы эр кижилерини өрү тыртып, тулуп, деткип-даа чоруур кижини баала хөрөжөк кижини болгай. Черле ыңчаш, амыдыралдыг чаякчылары, чөлөңгичи — ИЕ-АВА кижиниң аа сүдүн шүптүвүс өзү өзү, доңгуп келген бис. Бичангаш 6 конгур шыраак эр кижилериниң аразында чангыс-ла не-хөрөжөн Эя Сатты соңгудаларга чедир амыдыралчы-даа, удурткуч-даа арга-шинээ байлак.

Ам хамыкты кайгаткан, дааш-шимээниң Кашин дугайында доктаап көрейи. Оң намырын номчуп таньжарга, огулук кылыпкан чүвезинде чок, оң баштаан өшкү шыккан, чылдыңна бир-бир черден үнүп-киргени хөй, дооскан өртем-билин-даа чок кижини болчук. Оң өркен оруунда-даа, мөзү-бүдүжүнде-даа төлөп чок кижиниң, хоозун чүдүрүрүңүң өвүр-хевир кестүп келген. Оон-на хайы болган боор, оң аталары көзүндү-ле бадым эгелээң. Ол РФ-тиң Күрүңе Думазының депутаты, РДПД фракцияның хартаачызы Жариновский аймакка мөзү-бүтүң талазы-биле домей-лектиг, брад-төлек кестүр. Эрте-билит, культуразы бедик кижини болза, болуңуң ол чептеринин эскери дег. Оң хоорай мари болуңуңа экономиктиг-даа, сая-хөө-даа база административтиг-даа белекелди чок. Ол Тывага «ажыг-суг» технарводка сөөртүп, оң кирген ашка-көпөк-тиң үндүрүңүң төлөрүңден чаштыг, улуг-ла айтырды демдөиде чоруп турары билдинип апарган. Арага дээр-ге, кижини амытангыг ажыг-човулан, эки тура алыс-ташканы деп чүтү кымга-да билдиниптир. Бистиг чонувустан 1997 чылда технарводкадан 181 кижини хорананып өлгөн болгай. Чонга шак мыйнап аажык чок, хоралыг чүвени кылдып турар кижини канчап деткири?

Черле ыңчаш, хундүлөөчөл, Раиса ОНДАР, соңгучу.

## Албан езузунуң медээлери

Чоокта чаа Чазак бажынынга Топ соңгудалар комиссия-зының хуралы болуп эртен. Анаа «Россыязинформун» Тывада харылзаа болган информатика куруне бүдүрүлгезиниң даргазы Д. К. Донгак, «Тыванефтепродукт» куруне бүдүрүлгезиниң чингине директорунун оралакчызы В. И. Осипов, ТР-ниң Иштики херектер иажызының сайыды С. С. Б. Монгуш болган ТР-ниң Топ соңгудалар комиссиязының кежигүнери киришкен.

Хуралда Дээди хурал дүтүгатарының, тус чер чагыргаларының даргаларының соңгудаларының белекелчиги дугайында айтырылган чүгдө чугаалаан, республика-да соңгудалар үезинде Иш-гиргаларының даргаларының 1.500—1.700 хире акылдакчылары 236 машина соңгудаларына мурнуна белекел аялдарына болган соңгудалар үезинде дүн-хүн чок ажылдап соолтуг катал эвес акылдап үнерин меделгез. Бичан-турарын айтып, радио болган телефон харылзааның республикага бүрүнү-биле хандыраын илеткээң. Оон аңгыда ол ашка-төгерик талазы-биле дуза кадарын төп соңгудалар комиссиязыдан дилээң.

В. И. Осипов соңгудалар үезинде республиканың кижиниң хандыраын илеткээң. Оон аңгыда ол ашка-төгерик талазы-биле дуза кадарын төп соңгудалар комиссиязыдан дилээң.

Иитизи-биле бо үш улуг албан черлери соңгудаларга ык белекенин турар дээрзи илден болган.

С. С. Б. Монгуш сөс ап, Урана БАЗЫР-ООЛ.

Тыва Республиканың Пр-азидентизиниң 1998 чылдың март 19-та № 200, Чарлыгы-биле Тыва Республиканың Президенти Шынаа сумузуна оңал дел-тенизиниң 1998 чылдың вискер эргелигин чыгарга дугайында Ганна Васильевна ДОНДУП томуйлаттыр-ган.

Фотожурналистиканы хө-жүдеринге ачы-хамыяларга болган хууда салымшкын баа массалыг информация чепсектеринге хөй чылдарда март 19-та № 200, Чарлыгы-биле Тыва Республиканың Президенти Шынаа сумузуна оңал дел-тенизиниң 1998 чылдың вискер эргелигин чыгарга дугайында Ганна Васильевна ДОНДУП томуйлаттыр-ган.

«Шылтарангай куш-жүдеринге ачы-хамыяларга болган хууда салымшкын баа массалыг информация чепсектеринге хөй чылдарда март 19-та № 200, Чарлыгы-биле Тыва Республиканың Президенти Шынаа сумузуна оңал дел-тенизиниң 1998 чылдың вискер эргелигин чыгарга дугайында Ганна Васильевна ДОНДУП томуйлаттыр-ган.

«Шылтарангай куш-жүдеринге ачы-хамыяларга болган хууда салымшкын баа массалыг информация чепсектеринге хөй чылдарда март 19-та № 200, Чарлыгы-биле Тыва Республиканың Президенти Шынаа сумузуна оңал дел-тенизиниң 1998 чылдың вискер эргелигин чыгарга дугайында Ганна Васильевна ДОНДУП томуйлаттыр-ган.

**АЛЧЫВЫС — Н. КРАСНАЯ**

Тыва Республиканың Култур, кино, туризм иажызының чалааны-биле Тыва Республиканың база Россия Федерациязының алдарлыг артисти, делегей конкурстарының лауреады Надежда Красная Кызыл хоорайда чедип келген. Республиканың уран чүдүлүк школаларының конкурзуунун киржикчилери алдарлыг чангыс чер-чурту-на, кино, туризм иажызының чалааны-биле Тыва Республиканың база Россия Федерациязының алдарлыг артисти, делегей конкурстарының лауреады Надежда Красная Кызыл хоорайда чедип келген. Республиканың уран чүдүлүк школаларының конкурзуунун киржикчилери

## ЧАРЛАДАР

**ДОЛЛАРГА СОУУРГАЛДЫГЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ**

СБС-АГРО АКБ-нин Тыва девискээр салбыры СОЛУЛГА ОПЕРАЦИЯЛАРЫН чорудуп турар. 1 америк доллар: сатып алыр үнези — 5.800 рубль, сатар үнези — 6.1500 рубль. 1 немец марка: сатып алыр үнези—3.2000 рубль, сатар үнези — 3.5000 рубль.

СБС-АГРО албанының Кызылда телефон дугаары: 2-48-23.

СБС-АГРО АКБ-нин Тыва девискээр салбырының АДРЕЗИ: Кызыл хоорай, Шетиники-Кравченко кудумчузу, 37 «А».

**КЕЖИГЛЕР ХАГДЫНАР**

Тыва Республиканың ивнги ажылдакчы автомобиль оруктарының эргелен баштаар куруне оралган «Тываавт-орук эргелел» соңгудалардыг организацияларга Көк-Тей, Кара-Хаак, Эйляг-Хемчө дош кежиглери 1998 чылдың март 20-ден соңгаар хаарын дыңаттышкан, чүк сөөртүзгезин өй-шаанда чедирип алырын сагындырп тур.

## Успун-Доржу Коңгурович ИРГИТ

Монгун-Тайга кожуунуң кейлиг, штаттан дашкаар Мөген-Бүрен чурттуг Успун-Доржу Коңгурович Иргит 1923 чылда турттуңгенин, 1993 чылдың мартын 26-ла ур-вааран, амы-тынпаан чар-ылган. Оң амы-тынпаан, амырларчы намыры Тыва-га келген үезинде оң ка-рып культуразы, тоөгүзү-биле сыйры холбайлыг.

Ала-мынгууру хам, хам-нар ажи-тоду дээш, албан-ажылдарга кызаттырып, чо-калган Сергей Шорбо-биле чангыс черге хоругталып эрртирип, актыг черге ор-гаш келген. Репрессия соон-да, 1950—1957 чылдарда Тывага ажылдап келген А. Гра-чыга баштаган Ленинград-тын экспедициязынга Мөң-гун-Тайга, Саглы, Чаа-Хөл-дүң базирьтарының ивнчил-казип тыварыга болуңуң үлүг-хуузуң кириштирген.

«Шан» солуңуң 1950—1980 чылдарда чедир эй ил-еп-корреспондентин. Фото-чу-дук тургырттар талазы-биле болган Тыва—Моолдун ара-зыга харылзаа туураына кожуунуң ивнчиле хөмө-чи турган. Чурттап, амыр-лар келген үезинде оң ка-рып культуразы, тоөгүзү-биле сыйры холбайлыг.

Успун-Доржу Коңгурович Иргиттин азынын шолазы Ак-Ваштың — Монгун-Тайга гаалык Сергей Шорбо-биле чангыс черге хоругталып эрртирип, актыг черге ор-гаш келген. Репрессия соон-да, 1950—1957 чылдарда Тывага ажылдап келген А. Гра-чыга баштаган Ленинград-тын экспедициязынга Мөң-гун-Тайга, Саглы, Чаа-Хөл-дүң базирьтарының ивнчил-казип тыварыга болуңуң үлүг-хуузуң кириштирген.

«Шан» солуңуң 1950—1980 чылдарда чедир эй ил-еп-

## Төрүттүңен хунүңер-биле! ДЕМИР-УЖУУ ЫЛГЫН БОЛЗУН

Бөгүн Тыва Республиканың Гуманитарлыг шичи-ледер институтунуң улуг эртем ажылдакчысы Алексей Канчырович Делгер-оол 70 харлап турар.

Алексей Канчырович 1928 чылдың март 28-те Бай-Тамга кожуунуң Коп-Соок сумузуна Улуг-Оорук деп черге маддын арат Канчыр Салчак Саччыновичиниң өг-бүлөһүнө төрүттүңен. Оон иези Долума Салчак Кеңил-ооловона.

Делгер-оол А. К. 1947 чыл-да Кызылдың № 2 школазын мөңгүн медал-биле дооскан, 1957 чылда Ленинградтың күрүне университетинин чөөн чүк факультетин чедип-шинжип дооскаш, төрөн Тывазынга ажылдап чедип келген.

Ол школаларга, содуннар редакцияларына, радиоко-митетинге, ном үндүрер чер-ге, Тываның Дыл. литерату-разы болган тоөгүңүң эртем-шинчилел институтуна-даа ажылдап тургаш, тыва дыл-дыг теория-даа талазы-биле, анаа билдир-биле-даа шы-раак билин көргүзүп турган.

Ол Тыва-орус (М. 1963), Орус-тыва (М. 1980), Кыс-ка орус-тыва (Кызыл, 1994) сөзүлдериниң, Көдөз ажыл-гайы терминдеринин орус-тыва сөзүлдериниң (Кызыл, 1959, 1987), Ивнчил-поли-тиктиг терминдериниң тайыл-былыг сөзүлдерин (Кызыл, 1985) кылдырыга киришкен. Чөөн-Хемчиктин, Бай-Тай-ганым, Тес-Хемнин, Тере-Хөл-дүн чурттакчыларының чу-галзын озагайларын шичи-тилээр, чыл бижир ажыл-га илелкейип киржип тур-ган.

Тес-Хем кожуунуң О.Шываа суурунда чурттап чоруур бистиг ивнч кырган-ачаасы Кара-оол Маадырын БИЧЕ-ООЛДУН 50 харлаанын таварыштыр кан дер кадыкшыла-ды, аас кежитки, ажыл-амыралыга чедип-шинжирни күзөвүшкени, даразынаа озуруларын тураскааттымыс: «Каям, огулум, бээр көрден, Хээ, мнаа чыгарыңа, Каран-биле шыгай тулуп, Каш күтүп хөмчөөң өл» — дээш, Айтып, түдүп өөредир Ажы-ыкты дөвөксээр бис.

Дунмазының оолдары: Эргине, Эрес, Экер, Маа-зыр.

**ЛЕВИДЕННИЕ**

**Понедельник**

**МАРТ 30**

6.00 ЭРТЕНГИНИҢ МЕНДИ-ЗИ-БИЛЕ.

9.00 МЕДЭЭЛЕР.

9.15 «Салгаг дамчаап бачты», сериал.

10.00 Хуулгазыннар шөлү.

11.00 Кадикшыл.

11.30 Алганы тып көрөм.

12.00 МЕДЭЭЛЕР.

12.15 «Калы» деп программа.

13.05 «Иф» деп шинээ хоруг-латтырган кижиг, т/с. 1-ги сериясы.

14.25 Бут бөмбүүңүң доңчу-лалы.

15.00 МЕДЭЭЛЕР.

15.20 «Кыскал пантера», м/ф.

15.45 «Марофан-15».

16.05 Сылдарың сагы.

16.40 «Робин Гудтун чаа ужу-ралдары», т/с.

17.10 Он алды харга чедир..

17.35 Делегейин дескиндир.

18.00 МЕДЭЭЛЕР.

18.20 «Салгаг дамчаап бачты», сериал.

19.05 УЖУРАЖЫЛГА ШАГЫ.

19.30 Алганы тып көрөм.

20.00 «Бистер» деп программа.

20.45 Тамчыныг удунар, чаштар.

21.00 УЕ.

21.40 «Полтергейст», телесе-риалдыг соолгу сериясы.

22.50—00.40 «Оскар-98».

**«РОССИЯ» канал**

7.00 Мультифильм.

7.15 Оттиң кел даав.

7.30 МЕДЭЭЛЕР.

8.00 Дежурный көзөк.

8.20 «Стронг» коргузар.

8.25 Демелгей коруп ал.

8.30 Акшалар.

8.45 Графофан.

8.55 Православ шажып ка-ледилери.

9.05 «Агт муңкузуу», барым-лаалыг фильм.

9.20 Мультифильм.

9.30 Спорт планета.

10.05 «Санта-Барбара», т/с.

11.00 МЕДЭЭЛЕР.

11.35 Театр+ТВ.

12.20 Уран-чечен фильм.

14.00 МЕДЭЭЛЕР.

14.35 «Он ыңай чүпү-даа чугалавас меп», т/с.

15.40 «Бичиң тоянчы», т/с.

16.10 «Семидом», т/с.

17.00 МЕДЭЭЛЕР.

17.35 Төлөкчү.

**«Тыва» канал**

8.05 «Россыяныг саулуг те-

**Вторник**

**МАРТ 31**

6.00 ЭРТЕНГИНИҢ МЕНДИ-ЗИ-БИЛЕ.

9.00 МЕДЭЭЛЕР.

9.15 «Салгаг дамчаап бачты», сериал.

10.05 «Бистер».

10.45 Кашы-хөг панорамазы.

11.20 Хуу билбюотека.

11.30 Алганы тып көрөм.

12.00 МЕДЭЭЛЕР.

12.15 «Калы».

13.05 «Иф» шинээ хоруг-латтырган кижиг, т/с.

14.30 С. Рахмановтун 125 чылдыгы.

15.00 МЕДЭЭЛЕР.

15.20 «Кыскал пантера», м/с.

15.55 Аас-кежиткиг таварыш-тарга.

16.40 «Робин Гудтун чаа ужу-ралдары», т/с.

17.10 Он алды харга чедир..

17.35 Делегейин дескиндир.

18.00 МЕДЭЭЛЕР.

18.20 «Салгаг дамчаап бачты», сериал.

19.00 Агаар.

19.05 УЖУРАЖЫЛГА ШАГЫ.

19.30 Алганы тып көрөм.

20.00 ТЕМА.

20.45 Тамчыныг удунар, чаштар.

21.00 УЕ.

21.40 «Бүгү-ле чүвө эки бо-лур», уран-чечен фильм.

02.20—04.00 Ирен Фелорова «Херокишер дугайында тоөгүлөр» деп программада.

**«РОССИЯ» канал**

7.00 Мультифильм.

7.15 Оттиң кел даав.

7.30 МЕДЭЭЛЕР.

8.00 Дежурный көзөк.

8.20 «Стронг» коргузар.

8.25 Демелгей коруп ал.

8.30 Акшалар.

8.45 Графофан.

8.55 Православ шажып ка-ледилери.

9.00 «ТВ ге мепи тырттырып алган», барымдаалыг фильм.

9.15 Спорт планета.

9.45 «Он-биле аюопарка ужу-рашкан меп», уран-чечен фильм.

11.40 МЕДЭЭЛЕР.

11.20—12.14 «Петербургтун чажыг-тар», т/с.

14.00 МЕДЭЭЛЕР.

14.30 «Он ыңай чүпү-даа чу-галлавыс меп», т/с.

15.25 «Бичиң тоянчы», т/с.

15.55 «Чародей. Эң улуг улу

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, индекс 667000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Ча-зак болгаш «Шан» солун редакциязының коллек-тивни.

Код редакторнуң хүлээлгезин күүсселип турар Виктор КАРА-САЛ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ КОЛЛЕГИЯЗЫ: Күстүгүр САТ (хары-салгалыг секретари), Арачөөр ОКСУР (ипалдыс редактору), Адыгың Саая (ипалдыс редактору).

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Код редактор — 3 43 34; келген кижилер хүлээп алдыр чер — 3 33 91; код редакторнун оралакчызы — 3 33 91; секретариат — 3 36 82.

КИДЕКСТЕР: Чаяктын ажыг чорудулаагы биле харылзаа гудар килдиз — 3 33 91; 3 34 98; экономик-тин эскерткилер бол-гон соңга амыр-лаа — 3 34 49; мезиле-албааны — 3 39 15; чагалар болган чагылыда — 3 39 03; Бухгалтерия — 3 41 23; Кор-ректордар — 3 41 16.

Агар санымыс: № 40703810400000010000 КБ «Тываакредит», ИНН — 1701006465; корр. сч. 3010281020000000729 БИК 04304729.

Селун неделяда 3 катан үнер.

Хөмчөзлө 2 пардамал ама

Тиражы 7111.

Чыгыр № 70.